

dr hab. Grażyna Anna Ciepiela, prof. UPH
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach
Wydział Przyrodniczy
Zakład Turystyki i Rekreacji

R e c e n z j a

pracy doktorskiej mgr **Sylwii Golian**

pt. *„Stan i perspektywy rozwoju agroturystyki na Roztoczu”*

Recenzję wykonano na zlecenie Rady Wydziału Nauk o Ziemi i Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie oraz
Dziekana, prof. dr hab. Radosława Dobrowolskiego.

Praca doktorska została wykonana pod kierunkiem prof. dr hab. Bogusława Sawickiego

1. Ocena problematyki badawczej

Geneza agroturystyki sięga połowy XIX wieku. Jednakże dopiero u progu ostatniego dziesięciolecia ubiegłego wieku przyjmowanie przez rolników pod swój dach mieszkańców miast na wypoczynek przekształciło się w zorganizowaną formę działalności agroturystycznej. Przyczyniły się do tego przemiany systemowo-ustrojowe zapoczątkowane w naszym kraju po 1989 roku oraz związany z nimi kryzys w sektorze rolniczym, który osłabił kondycję finansową indywidualnych gospodarstw rolnych. Głównie trudna sytuacja ekonomiczna szczególnie niewielkich, tradycyjnych gospodarstw rolnych stanowiła motyw przewodni dla właścicieli do podejmowania różnych form działalności pozarolniczej. Przykładem takiej działalności jest agroturystyka.

Obecnie agroturystyka stanowi integralny element zrównoważonego rozwoju wsi, optymalnego wykorzystania walorów przyrodniczych oraz aktywizuje środowisko wiejskie w kierunku zachowania dziedzictwa kulturowego. Jest wspierana przez finansowe instrumenty strukturalne, oferujące dofinansowania inwestycji agroturystycznych. W strategicznych dokumentach polityki rozwoju kraju agroturystyka jest traktowana jako instrument sprzyjający tworzeniu na wsi miejsc pracy i nowych źródeł dochodu, a tym samym przyczynia się do restrukturyzacji i modernizacji obszarów wiejskich

Rozwój agroturystyki, jest determinowany wieloma czynnikami, przez co jest bardzo zróżnicowany w różnych regionach Polski. Zróżnicowanie oferty agroturystycznej na krajowym rynku jest konsekwencją różnej siły i formy zachowań przedsiębiorczych mieszkańców, a także różnych doświadczeń społeczności lokalnej w kwestii inicjowania

aktywności gospodarczych. Nie bez znaczenia jest także różna sytuacja ekonomiczna, która wynika z uwarunkowań historycznych, ale także z prowadzonej polityki władz samorządowych oraz nierównomiernego poziomu otwartości mieszkańców wsi na nowe wyzwania wynikające z wolnego rynku. Jednakże do najważniejszych czynników warunkujących rozwój agroturystyki w regionie zalicza się naturalne walory i zasoby środowiska oraz występowanie atrakcyjnych turystycznie obszarów wiejskich z różnorodnością krajobrazu związanego z rozdrobnioną strukturą agrarną, tradycyjnymi metodami produkcji rolniczej i zasobami dziedzictwa kulturowego wsi.

Przykładem regionu geograficznego wyróżniającego się bogatymi turystycznymi walorami przyrodniczymi i kulturowymi jest Roztocze. W związku z tym podjęcie przez Autorkę recenzowanej pracy szczegółowych badań nad stanem i perspektywami rozwoju agroturystyki na Roztoczu należy uznać za szczególnie uzasadnione. Określenie, w sposób wymierny potencjału agroturystycznego poszczególnych gmin pozwala na ich porównanie pod względem przygotowania do pełnienia funkcji turystycznych oraz jest podstawą wskazania obszarów szczególnie istotnych dla rozwoju różnych form agroturystyki, zarówno tych spełniających jej wymagania, jak i tych, które należałoby poprawić.

2. Formalna analiza rozprawy

Dysertacja została przygotowana zgodnie z wymogami stawianymi tego typu opracowaniom. Składa się z pięciu głównych rozdziałów podzielonych łącznie na 27 podrozdziałów pierwszego rzędu i 14 drugiego rzędu. Całe opracowanie jest bardzo obszerne. Obejmuje 340 stron standardowego tekstu (łącznie z tabelami, rysunkami, fotografiami, wykazem piśmiennictwa, spisem tabel, rycin i fotografii i z załącznikami). Integralną część rozprawy stanowi 11 załączników zamieszczonych na 54 stronach.

Moim zdaniem pewnym mankamentem jest kolejność rozdziałów, bowiem podrozdziały: 1.1. Cel i zakres prac, 1.2. Metody badań oraz materiały źródłowe, 1.3. Problematyka pracy w świetle literatury, oraz 1.4. Obszar badań, powinny być głównymi rozdziałami w pracy, a nie podrozdziałami. Ponadto, w pracy powinien być zamieszczony rozdział „Teren badań”, tuż po rozdziale „Cel i zakres prac”, ponieważ czytelnik po zapoznaniu się z celami badań i hipotezami powinien dowiedzieć się gdzie prowadzono badania, a następnie jakie metody i materiały źródłowe wykorzystano w pracy. W rozdziale tym należałoby zamieścić informacje podane na stronie 17, w podrozdziale „Metody badań oraz materiały źródłowe” i na stronie 36 w podrozdziale „Obszar badań” oraz tabele z numerem 6 i 10. Dodatkowo można byłoby zamieścić mapkę regionu z zaznaczonymi powiatami i badanymi gminami oraz z wyeksponowanymi graficznie gminami, w których

zlokalizowane są badane gospodarstwa agroturystyczne. Pragnę jednak podkreślić, że w wielu środowiskach naukowych wykształcił się określony styl pisania prac doktorskich, co zapewne dotyczy i tego przypadku. Stąd staram się to uszanować.

Rozdział pt. „Obszar badań”, według mnie powinien być zatytułowany „Charakterystyka obszaru badań”, bowiem zawiera opis Roztocza pod względem położenia geograficznego, regionalizacji, rzeźby terenu, klimatu, gęstości sieci rzecznej oraz gleb. Pozostałe cechy środowiska przyrodniczego tego regionu są szczegółowo omawiane w rozdziale 3 pracy, w odniesieniu do gmin.

Wykaz piśmiennictwa obejmuje 213 pozycji w tym 19 (9%) obcojęzycznych oraz strony internetowe, akty prawne, dokumenty strategiczne i materiały kartograficzne. Należy podkreślić, że liczba wykorzystanych w pracy pozycji literatury i innych źródeł informacji jest imponująca, poza tym w większości są to prace najnowsze (z ostatnich 7 lat).

Materiał faktograficzny zamieszczony w pracy jest bardzo bogaty, a dokumentacja tabelaryczna i graficzna jest sporządzona prawidłowo. Uzyskane w pracy wyniki badań zostały zamieszczone w 67 tabelach i przedstawione na 80 rysunkach i 27 fotografiach. Na podkreślenie zasługuje wyjątkowo staranne przedstawienie tak licznych wyników w formie barwnych wykresów i fotografii oraz przejrzystych dla czytelnika tabel.

3. Merytoryczna analiza rozprawy

Celem głównym dysertacji była ocena stanu rozwoju agroturystyki na Roztoczu w kontekście istniejącego potencjału agroturystycznego oraz wskazanie kierunków mających perspektywę jej dalszego rozwoju. W ramach tak sformułowanego celu badawczego wyodrębnione zostały cele szczegółowe. Wszystkie cele są ze sobą ściśle powiązane i stanowią logiczną konsekwencję prowadzonych badań. Ponadto, na podstawie dotychczasowego stanu wiedzy w zakresie realizowanego tematu postawiono hipotezy badawcze. W dalszej części pracy Autorka bardzo konsekwentnie zrealizowała założone cele i zweryfikowała postawione hipotezy.

Badania przeprowadzono w 23 gminach Roztocza i w 100 gospodarstwach agroturystycznych, zlokalizowanych w 16 gminach z tego terenu. W procesie badawczym dotyczącym uwarunkowań rozwoju agroturystyki w poszczególnych gminach zastosowano metodę wielowymiarowej analizy porównawczej. Metoda ta jest powszechnie wykorzystywana i pozwala na wymierne porównanie między sobą obiektów wielocechowych oraz przeprowadzenia zobiektyzowanego ich rankingu. Za podstawową jednostkę przestrzenną przyjęto gminę, co należy uznać za bardzo słuszne, ponieważ dla tego obszaru

dostępne są wyniki wtórne GUS-u. Uwarunkowania rozwoju agroturystyki analizowano w podziale na zasoby strukturalne i funkcjonalne. Cechy charakteryzujące zasoby strukturalne i funkcjonalne przedstawiono w tabelach 1 i 2. Wśród zasobów strukturalnych wydzielono 44 cechy (tab. 1), a nie 43 jak podaje Autorka na stronie 11 (5 wiersz od dołu), w tym 2 cechy były destymulantami. Natomiast z zasobów funkcjonalnych wydzielono 15 cech (tab. 2), a nie 17 jak jest napisane na stronie 11 (2 wiersz od dołu), z czego 3 miały charakter destymulant. Ponadto, dla pełnej jasności należałoby pod tabelami 1 i 2 wyjaśnić niektóre skróty zamieszczone w tych tabelach, takie jak: BDL - Bank Danych Lokalnych, czy UG – Urząd Gminy.

W celu wyliczenia potrzebnych w ocenie potencjału agroturystycznego wskaźników, przeprowadzono inwentaryzację terenową walorów turystycznych i zagospodarowania turystycznego w badanych gminach oraz wywiady swobodne i ankiety pocztowe. Posłużono się także wtórnymi materiałami źródłowymi (dane statystyczne, opracowania urzędów wojewódzkich, powiatowych i gminnych, opracowania kartograficzne, bazy danych pozyskane w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego, organizacjach turystycznych, Internet), a usługi agroturystyczne na Roztoczu oceniono na podstawie badań przeprowadzonych wśród właścicieli gospodarstw agroturystycznych, metodą sondażu diagnostycznego, w tym techniki ankietowej i wywiadu.

Dobór metod badawczych i materiałów źródłowych oraz technik prowadzenia badań są jak najbardziej prawidłowe.

W moim przekonaniu teoretyczna część pracy, złożona z podrozdziału 1.4 oraz rozdziału 2 (podzielonego na 7 podrozdziałów) jest zbyt obszerna, bowiem obejmuje 64 strony. W tej części Autorka dokonuje bardzo szczegółowego przeglądu literatury na różne tematy związanych z agroturystyką, cytując liczne pozycje piśmiennictwa. Ta część pracy stanowi cenny i duży zbiór wiedzy z zakresu agroturystyki. Wszystko opisano poprawnym językiem, jednakże uważam, że z niektórych podrozdziałów można było zrezygnować, bez szkody dla wartości merytorycznej dysertacji, bowiem nie są one ściśle związane z jej tematem (np. podrozdział „Doświadczenia wybranych krajów europejskich w rozwoju agroturystyki”), a niektóre opracować zwięźle.

Rozdziały 3, 4 i 5 zawierają wyniki badań własnych oraz ich opis i dyskusję w oparciu o zebraną literaturę. Ze względu na ogromną ilość danych, ta część pracy jest największa i obejmuje 142 strony. Autorka opisała wszystkie badane cechy diagnostyczne, charakteryzujące zasoby strukturalne i funkcjonalne potencjału agroturystycznego w odniesieniu do gmin i podregionów. Analiza zamieszczonych w tabelach i na rysunkach danych jest dość syntetyczna. Szczegółowe dane zamieszczone w podrozdziale 3.1 i 3.2

posłużyły do wyliczenia wartości wskaźników znormalizowanych, charakteryzujących potencjał strukturalny i funkcjonalny gmin Roztocza oraz do wyliczenia wartości mierników syntetycznych dla poszczególnych działów i sfer, a także ogólnego miernika potencjału agroturystycznego badanych gmin. Na podstawie uzyskanych wyników uznano, że najatrakcyjniejsza na Roztoczu pod względem uwarunkowań i rozwoju agroturystyki jest gmina Józefów. Jako bardzo atrakcyjne uznano także gminy Krasnobród i Zwierzyniec.

Analiza statystyczna uzyskanych rezultatów podnosi przejrzystość i wiarygodność dysertacji, bez której wnioskowanie o wielu zależnościach byłoby niemożliwe, bądź bardzo utrudnione. W pracy, jako metodę obliczeń statystycznych wykorzystano współczynnik korelacji Persony. Przyjęta metoda jest powszechnie znana i stosowana w badaniu związku pomiędzy dwoma mierzalnymi cechami, dlatego szczegółowy opis tej metody, zamieszczony na stronie 170 w pracy jest zbędny.

Wyniki badań statystycznych zamieszczono w podrozdziale 3.4 pt. „Determinanty rozwoju agroturystyki”. Podrozdział ten, podobnie jak inne jest opracowany wzorcowo. Autorka wykazuje dużą znajomość tematu oraz przejrzystość prezentuje i bardzo poprawnie analizuje wszystkie najważniejsze zależności, istotne z punktu widzenia realizacji szczegółowego celu badań. Na podstawie uzyskanych w pracy wyników Autorka stwierdza, że liczba gospodarstw agroturystycznych w badanych gminach jest istotnie dodatnio skorelowana z wartością wskaźnika określającego potencjał agroturystyczny gminy. Współczynnik korelacji dla tych cech wyniósł 0,69. Ponadto, udowodniono, że wśród zmiennych, z którymi dodatnio koreluje liczba gospodarstw najczęściej dotyczyło potencjału strukturalnego (9). Spośród uwarunkowań odnoszących się do potencjału funkcjonalnego dwie uznano za istotne. Zmienną, która w najwyższym stopniu determinuje rozwój usług agroturystycznych na Roztoczu jest działalność stowarzyszeń agroturystycznych (wartość współczynnika korelacji $r=0,73$).

Rozdział 4 pracy dotyczy charakterystyki usług agroturystycznych w badanych gospodarstwach na obszarze Roztocza. Jest on podzielony na 11 podrozdziałów. Działalność tych gospodarstw została przeanalizowana pod względem wielu cech. Autorka nie zapomniała o żadnej sferze tej działalności, istotnej z punktu widzenia funkcjonowania gospodarstwa. Mam jednak pewne zastrzeżenie do tytułu pierwszego podrozdziału 4.1 pt. „Lokalizacja gospodarstw agroturystycznych”. Moim zdaniem jest niezbyt precyzyjny, bowiem treści w nim zawarte dotyczą nie tylko lokalizacji gospodarstw, ale także innych badanych cech, chociaż położenie gospodarstw, względem wybranych elementów jest omawiane *najszerzej*. Należy jednak podkreślić, że w całym rozdziale, poświęconym usługom agroturystycznym Autorka wkracza no pole związane z realizacją celów badań i weryfikacją sformułowanych

hipotez. Wszystkie uzyskane dane, a także wyniki dokonanych obliczeń zostały zaprezentowane w przejrzysto opracowanych tabelach i rysunkach oraz poddane analizie tekstowej. Również tok narracji zasługuje na wysoką ocenę.

Na podstawie otrzymanych wyników można stwierdzić, że rozmieszczenie agroturystycznej bazy noclegowej na badanym terenie było nierównomierne. 71,8% miejsc noclegowych było zlokalizowanych na Roztoczu Zachodnim. Natomiast pod względem wyposażenia w elementy, służące świadczeniu usług turystycznych i oferowanych atrakcji badane gospodarstwa były podobne, chociaż gospodarstwa Roztocza Zachodniego i Roztocza Wschodniego posiadały nieco bogatszy produkt agroturystyczny. Standard zakwaterowania był na ogół niezbyt wysoki, bowiem tylko jedna trzecia usługodawców dysponowała pokojami z łazienką. Baza rekreacyjna była przeważnie skromna. Wyposażenie tej bazy w większości gospodarstw ograniczało się do rowerów, chociaż w 34% gospodarstw organizowano przejażdżki bryczką, a w 20% gospodarstw można było skorzystać, z bardzo poszukiwanej wśród agroturystów jazdy konnej. Reasumując należy stwierdzić, że oferta gospodarstw agroturystycznych na Roztoczu była mało zróżnicowana. W grupie badanych obiektów wyróżniono tylko osiem gospodarstw, których oferta była ciekawsza od pozostałych. Elementami wyróżniającymi były: winnica, łowiska, ferma strusia, stadnina koni, a także sposób przygotowania oferty.

Perspektywy i kierunki dalszego rozwoju agroturystyki na Roztoczu zostały przedstawione w świetle dokumentów strategicznych i uzyskanych wyników badań. W niemal wszystkich dokumentach strategicznych zalecono rozwój agroturystyki, jednak często były to tylko ogólne stwierdzenia. Natomiast z opinii właścicieli badanych gospodarstw wynika, że agroturystyka na Roztoczu ma szansę dalszego rozwoju. Jednak ze względu na różne uwarunkowania nie będzie ona pełniła takiej samej roli na całym obszarze. Należy sądzić, że ulegnie poprawie produkt agroturystyczny Roztocza Zachodniego i Wschodniego, bowiem wielu respondentów planuje inwestycje i wprowadzenie dodatkowych atrakcji dla gości.

Przeprowadzona przez Autorkę inwentaryzacja walorów przyrodniczych i zagospodarowania turystycznego wskazuje, że potencjał turystyczny Roztocza nie jest w pełni wykorzystany. Na podstawie zgromadzonych w pracy wyników stwierdzono potrzebę opracowania nowych szlaków turystycznych i ścieżek edukacyjnych związanych z kulturą wsi, ginącymi zawodami czy też regionalną kuchnią.

Cały złożony tok rozważań, przeprowadzony na bardzo bogatym materiale Autorka zamyka w podsumowaniu i wnioskach. W treści tego rozdziału można znaleźć odniesienie do wszystkich obszarów, które były przedmiotem badań. Jednakże kluczową sprawą, zawartą

w podsumowaniu i wnioskach, zamieszczonych w recenzowanej pracy jest jasne i poprawne odniesienie się do wszystkich założonych celów pracy i sformułowanych hipotez.

Reasumując pragnę podkreślić, że przedłożona do recenzji praca jest bardzo ciekawym kompendium wiedzy na temat Roztocza, w odniesieniu do pełnienia funkcji agroturystycznych oraz stanu i perspektyw rozwoju agroturystyki w tym regionie.

4. Wniosek końcowy

Przedstawione powyżej nieliczne uwagi, odnoszące się do różnych części pracy nie wpływają na wartość merytoryczną całości dysertacji i nie wazą na jej ostatecznej ocenie, ponieważ można je wprowadzić w publikacjach opartych na zgromadzonym tu materiale badawczym. Zatem stwierdzam, iż przedstawiona do oceny rozprawa mgr Sylwii Gołan pt. „*Stan i perspektywy rozwoju agroturystyki na Roztoczu*” ze wszech miar zasługuje na pozytywną ocenę. Bez żadnych wątpliwości jest dowodem opanowania przez Autorkę warsztatu pracy naukowej w stopniu upoważniającym do złożenia wniosku o dalsze postępowanie w toku przewodu doktorskiego.

Stwierdzam, że recenzowana rozprawa spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim, zawarte w „Ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki” z dnia 14 marca 2003 roku z późniejszymi zmianami (Dziennik Ustaw nr 65 poz. 595).

Uważam, że widoczny w opracowaniu ogrom wniesionej pracy, dociekliwość i niewątpliwa pasja badawcza Autorki upoważniają mnie do postawienia wniosku o wyróżnienie tej dysertacji Nagrodą Rektorską, co niniejszym czynię.

Siedlce, 25 maja 2015 r.

dr hab. Grażyna Anna Ciepiela, prof. UPH

Grażyna Anna Ciepiela